

Митрополит Іпаріон

ЯК ПОВОДИТИСЬ В БОЖОМУ ХРАМІ

Вінніпег

1983

Митрополит Іларіон

ЯК ПОВОДИТИСЬ В БОЖОМУ ХРАМІ

Підручна книга для української молоді
та для широкого громадянства

ДРУГИЙ НАКЛАД

diasporiana.org.ua

Видавнича спілка "Екклесія"

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В КАНАДІ

Вінніпег — 1983

Цю книгу видано заходами Місійного Відділу
при Консисторії Української Греко-Православної Церкви
в Канаді при щедрій допомозі
ЮРІЯ і АННИ ФЕНЯКІВ з ЧИЛИВЕК, Б.К.

Наклад Місійного Відділу при Консисторії УГПЦК

ЯК ТРЕБА ХРЕСТИТИСЯ

Кожен православний християнин обов'язаний міцно знати, як належить правильно хреститися. І кожен батько та мати мусять цього навчити своїх дітей ще змалку, бо це їх найперший обов'язок супроти своїх дітей.

По-православному хреститися треба так:

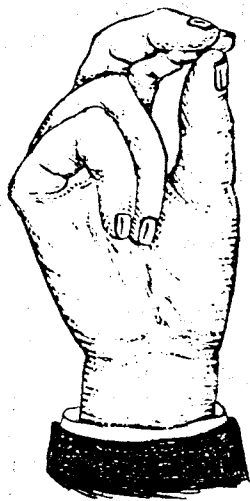
Хрестимося тільки правою рукою, а пальці на Хресне Знамення складаємо так. Перше треба скласти три перших (верхніх) пальці рівно: великий, вказівний і середній разом, рівноконечно витягненими, як зазначено тут на малюнку.

Пальці ці визначають три Особи Святої Тройці, — Її рівність, поєднання й незмішання, як Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий.

Два пальці долішніх: безіменний і мізинний пригортаємо до долоні. Вони визначають дві Істоти в Ісусі Христі: Божу й людську, що Ісус Христос є справжній Бог і справжній чоловік, цебто Богочоловік.

Таким чином належно зложені пальці нагадують нам православну науку про Пресвяту Тройцю та про Богочоловіцтво Ісуса Христа.

Це православний Догмат про Пресвяту Тройцю.

А хрестимось так: рівно зложені три пальці правої руки кладемо перше на чоло (щоб Господь освятив наш розум), потім на груди (щоб Господь освятив наше серце, чуття), далі на праве рамено й накінець на рамено ліве (щоб Бог освятив наші сили). Цим зазначаємо на собі Хреста, на якому був розп'ятий за нас Господь наш Ісус Христос, і яким Він спас увесь світ від первородного гріха.

У Православній Церкві прийнято класити на собі Хреста виразного й повного, як вище подано, цебто: чоло — груди — праве рамено — ліве рамено. Не скорочуйте на собі цього Хреста, але кладіть його належно з повною увагою та любов'ю!

Перехрестившись, завжди схиляємо голову, — на знак покори перед Господом робимо поклону Йому.

Хреститися всією рукою з відповідно не зложеними пальцями, а також на закінчення класти руку ще й п'ятий раз знову на груди (чи серце) в православних не прийнято.

А проказуємо при Хресному Знаменні Початкову Молитву так: Во ім'я Отця (кладучи три пальці на чоло), і Сина (на груди), і Святого (на праве рамено) Духа (на ліве рамено). Амінь (вклоняючись по всьому).

Пам'ятаймо, що католики хрестяться всією рукою, — п'ятьма ніяк не зложеними пальцями, і перше кладуть руку на ліве плече, а потім на праве. Росіяни-старовіри хрестяться двома пальцями.

А ми, православні, хрестимось не так, — ми хрестимось належно складеними трьома пальцями, і перше кладемо руку на праве плече, а потім на ліве. Наше православне Хресне Знамення йде ще від I віку, з Апостольських часів, а православне українське йде ще від часу князя Володими-

ра Святого, і позостається незмінним і досі.

Хресне Знамення — це найперша ознака християнина. І ми глибоко віримо, що Хрест береже нас від усього злого.

І кожного разу, коли нам треба охоронити себе від злого, або треба набути терпіння, або показати, що ми віруємо в Бога, ми кладемо на собі (осінюємо себе) Хресне Знамення й проказуємо:

— Господи, Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене, грішного!

Ми завжди хрестимось (кладемо на собі знака Хреста чи Хресне Знамення): 1. На початку й на кінці кожної Молитви, 2. Входячи до Св. Храму, 3. Перед цілуванням святої речі (див. IV. 5), 4. Перед їдою і по ній. 5. Перед початком і в кінці кожної праці. 6. Перед сном і по сні.*

II

ДОБРЕ ПРИГОТУЙМОСЯ ЙТИ ДО ЦЕРКВИ

1. Готуючись піти до Св. Храму, особливо на Св. Літургію, треба конче примиритися з тими, хто щось має проти нас, треба конче перепросити всіх, кого ти скривдив. Сам Ісус Христос наказав нам: „Коли принесеш ти до Жертівника свого дара, та тут ізгадаєш, що брат твій щось має на тебе, — позостав отут дара свого перед Жертівником, і піди, примирись перше з братом своїм, і тоді повертайся й принось свого дара” (Матв. 5:23-24). Устами пророка Осії (6:6) Господь сказав: „Милосердя Я хочу, а не жертви”.

* Про Хресне Знамення і що воно визначає докладно розказано в моїй праці: „Хресне Знамення”, 1955 р.

А коли не можна перепросити тобою покривджених особисто, то перепроси їх бодай у серці своїм.

Діти, йдучи на Св. Літургію, нехай поцілують руки батька та матері своїх, як знак перепрошення за свої провини перед ними.

І треба ніколи не забувати про свою щедрю милостиню, й творити її для незможних, бо це початок усякого добра. Особливо творімо милостиню в день Богослужби.

2. До Церкви треба ходити якнайчастіш, на кожне Богослуження, наслідуючи тим перших християн, що „кожного дня однодушно пробували в Святині” (Дії 2: 46).

І треба глибоко зрозуміти, зрозуміти всією істотою, що до Церкви ходимо не з якогось примусу, а тільки з духової потреби, з гарячої любови до Господа, що розвинена в кожного правдивого Християнина. „Господи, полюбив я мешкання Дому Твого й місце перебування Твоєї хвали” (Пс. 26:8).

А крім цього, Церква — це всежиттєва наша школа, яка навчає нас Православної Віри та чесного життя, без яких людина не може бути повноцінною.

Учащати до Божого Храму, — це наша українська вікова традиція. Наш князь Володимир Мономах († 1125 р.) в Науці своїм дітям завіщав: „Не лінуйтеся ні до чого доброго, а найперше до Церкви!” Це вічна наука всім нам!

3. Йдучи до Церкви, готуйте себе відповідно й зовнішньо: приводьмо себе до порядку й одягаємось у кращу одіж, — до Господа йдемо! Щоб нас не спитали: „Як ти увійшов сюди, не мавши одежі весільної?” (Матв. 22:12).

Так само й брати господарі та сестри при Церкві повинні якнайпильніше заздалегідь подбати про найбільшу чистоту й порядок у Св. Храмi. Бо прийде вся Громада молитися своєму Господу.

4. З найдавнішого часу в Українській Церкві постав звичай, щоб на Св. Літургію йти не ївши. Звичай цей у нас широко дотримується, — це піст для Господа, це Літургiчний піст. Апостоли „молилися з постом” (Дії 14:23). Тільки діти й немiчні можуть не дотримувати цього посту, усі ж інші постять.

5. Спізнюватись на Богослужби або виходити з них до закінчення (до Відпуста) рiшуче забороняється 9 Апостольським Правилom.

Але коли справді не можеш бути на цілому Богослуженні, то прийди й помолися хоч на частині його.

6. Церква підкреслено шанує працю співаків, і за кожною Богослужбою молиться й за них, тому їм спізнюватися на Богослужбу не личить: „Буду славити Господа піснею своєю!” (Пс. 27:7), „Я піснею буду хвалити Ім'я Боже, співом вдячним Його величати!” (Пс. 68:31).

Співаки, приходьте до Церкви раніше!

7. Жінці, що знаходиться в очищенні, не вільно ані до Храму заходити, ані причащатися (Діонісія Правило 2).

8. Ніхто не сміє вводити до Св. Храму жодної тварини (88 Канон VI Вс. Собору).

III

ДО СВЯТОГО ХРАМУ ВХОДЬМО ЗО СТРАХОМ БОЖИМ

1. До Святого Храму входимо тихо й побожно, зо страхом Божим, з Вірою та зо смиренным зворушенням, бож входимо

в Святиню, де все освячене, де з нами невидимо перебуває Сам Господь наш. Давид Псалмопівець каже (Пс. 5:8): „Увійду я до Дому Твого, до Храму Святого Твого вклонюся в страху Твоїм”.

За кожною Св. Літургією на Великій Ектенії чуємо Молитву Господеві: „За Святий Храм цей, і за тих, хто з Вірою, побожністю та страхом Божим входить до нього”.

2. Стародавнє „Навчальне Повідомлення” навчає: „Входячи в Святий Храм Божий, дивися до Святого Вівтаря, і вчини належне поклоніння зо страхом. І всі, хто стоїть в Храмі, нехай пам'ятають, що стоять на Небі перед Самим Господом Богом, і Молитви нехай приносять Богові, як тут присутньому”.

3. Входячи до Божого Храму, пильнуймо й про зовнішній свій порядок: не нанести ногами болота, порошу чи снігу й т. ін. Оббивати це з ніг своїх треба ще перед Церквою, а не в Церкві. „Бійтеся Господа, і служіть Йому в чистоті” (Ісус Навин 24:14).

IV

НАШІ ПЕРШІ КРОКИ В БОЖОМУ ХРАМІ

1. Увійшовши до Храму Господнього, тричі осіняємо себе Хресним Знаменням (цебто тричі хрестимось) з трьома поясними поклонами, проказуючи Митареву Молитву: „Боже, будь милостивий до мене грішного!” (Луки 18:13).

Або цю Молитву: „Господи, Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене грішного!” Нехай це буде частина наша молитва як у Церкві, так і поза Нею.

Хто може, нехай, увійшовши до Храму, стане на коліна, зробить звичайний поклін і прокаже Молитву Господню („Отче наш”) або „Богородице Діво”, — це зовнішнє виявлення своєї повної покори перед Господом, нашим Творцем.

2. Увійшовши до Святого Храму, приложіться (поцілуйте) до Ікон, що покладені на Аналойчику (Тетраподі).

В Українській Церкві є звичай, що по цьому, обернувшись до людей, кланяємось наліво братам і направо сестрам, тихо промовляючи: „Простіть мені, грішному!”

З найдавнішого часу прийнято, щоб вірний, прийшовши до Св. Храму, поставив перед Іконою чи на ставнику воскову свічку, як знака теплоти своєї Молитви й чистоти своєї Віри. Ставляться свічки одна чи кілька в міру своєї спроможности.

3. Віддаючи пошану Іконам, ми згадуємо Тих, що на них намальовані, і наша пошана відноситься до них. 367 Святителів VII-го Вселенського Собору в Нікеї 787-го року встановили віковічного Догмата почитання Ікон: „Через малюнок на Іконах бачимо Первообрази їх, і тому пильнуємо їх згадувати, і любити, й почитати їх цілуванням і шануючим поклоном. Бо честь, яку даємо Образові, переходить до Первообраза, і хто вклоняється Іконі, той вклоняється Істоті, на ній намальованій. Так повчають Святі Отці наші, і це є непорушне Передання Вселенської Церкви, яка по всіх кінцях землі прийняла Євангелію”.

4. Хто проходить біля Царських Врат, нехай спиниться на хвилику й зробить до них малий поклін з Хресним Знаменням, — перед тобою найсвятіше місце в Храмі. І так роби кожного разу, коли тут проходиш.

5. Хто прикладається (цілує) до Св. Хреста, чи Ікон, чи до Мощей, чи до Св.

Євангелії, той перше чинить два поясні поклони з Хресним Знаменням, і по цьому цілує Ікону, Мощі чи Євангелію, а по цьому творить третій поясний поклін з Хресним Знаменням, і тихо відходить.

6. Чесного (цебто дорогоцінного) Хреста, на якому розп'ятий був для нашого спасіння Господь наш Ісус Христос, почитаємо найбільше. Святителі VI-го Вселенського Собору 692-го року своїм 73 Канонам навчають про Хреста: „Животворящий (цебто все оживляющий) Хрест приніс нам спасіння, тому ми повинні пильнувати надавати належну честь Тому, Чим ми спасені від давнього гріхопадіння. Тому то думкою, і словом і чуттям поклін йому приносимо, бо це Знамя нашої перемоги”.

Це істота Православія, пам'яті чого призначена Неділя Хрестопоклонна, третя неділя Великого Посту, коли вся Церква співає: „Хресту Твоєму поклоняємось, Владико”.

І ти, читачу, конче будь у церкві цього дня, і конче поклонися Чесному Хрестові.

7. В Українській Церкві ще з давніх віків ведеться так, що жінки стають по лівій стороні в церкві, а чоловіки по правій. Усі стають лицем на Схід, до Святого Вівтаря.

Але вразі потреби, подружжя можуть стояти в церкві й разом.

V

МОЛИМОСЬ СТОЯЧИ. СИДІННЯ

1. Православні християни слухають Святі Богослужби в Храмах тільки стоячи, сідають дуже рідко. Сам Господь заповів: „Стоїте на Молитві” (Марка 11:25), тому й Перший Вселенський Собор 325-го

року наказав християнам у Храмах „стоячи приносити Молитви Богу” (1:20).

Малим дітям, а також особам німецьким та старцям дозволяється в церкві сидіти.

2. Але по православних Церквах Америки й Канади, під чужим впливом, завівся звичай сидіти під час Богослужень.

Беручи на увагу, що звичай цей уже давно закорінився, звичайно дозволяється сидіти в таких частинах Літургії:

а. Під час Великої Ектенії: „В спокої Господу помолімося”. А по цій Ектенії встаємо, і стоїмо аж до кінця читання Євангелії.

б. На Ектенії Усердній: „Промовмо всі з цілої душі” зараз по Євангелії, сидимо аж до Херувимської Пісні. Але коли читається Ектенія за спочилих, то її слухаємо стоячи.

в. На Ектенії: „Доповнім Молитву нашу Господеві” зараз по Херувимській Пісні сидимо, але на Виголошення по ній („Щедротами Єдинородного Сина Твого...”) встаємо, і вже стоїмо весь час аж до Ектенії перед „Отче наш”.

г. Ектенію перед „Отче наш”: „Усіх Святих спом’янувши” сидимо, а на „Отче наш” встаємо, і вже стоїмо аж до кінця Літургії.

д. Проповідь Священика слухаємо сидячи.

3. Конче стоїмо:

а. Під час читання Апостола й Євангелії.

б. Коли Священик чи Диякон кадить.

в. Коли Духовенство й вірні причащаються.

4. В Українській Православній Церкві здавна завівся звичай ставати на коліна, як зовнішній вияв своєї найбільшої покорі перед Господом, — у цих трьох моментах Літургії:

а. Під час Великого Входу, коли відспівають Херувимську Пісню.

Стоїмо на колінах аж до закінчення Входу.

б. Під час Освячення (Перетворення) Дарів, але тільки тоді, коли співається „Тобі співаємо, Тебе благословимо”, бо саме в цей час, за Православною Вірою, коли Священик призиває Духа Святого, перетворюється хліб і вино в Тіло й Кров Христову. Це найсвятіша хвилина в Богослуженні.

Католики навчають інакше, — що це перетворення стається в час виголосу Священика: „Прийміть, споживайте” та „Пийте з неї всі”, тому вони стають на коліна вже при виголошенні „Прийміть, споживайте”, але православні в цей час стоять, — стають на коліна тільки на початок співу „Тобі співаємо, Тебе благословимо”.

в. Під час співу „Отче наш”.

У Православній Церкві причащаються тільки стоячи, а в Католицькій, навпаки, на колінах. Пор. далі VIII. 6.

5. Але треба знати, що Церковний Устав не велить ставати на коліна з дня Великодня аж до Вечірні П'ятидесятниці, а також від дня Різдва Христового по день Йордану, що наказав I і VI Вселенські Собори (I. 20, VI. 90). Це тому, що й Своїм Народженням і Славним Воскресенням Ісус Христос обожив нас, зробив Своїми правдивими синами, або, як навчає Апостол Павло (Гал. 4:7): „По Воскресенні ти вже не раб, але син, то й наслідник Божий через Христа”.

6. Коли хто щоденно буває на Службах Божих (напр. ченці по монастирях), той не стає на коліна й по всіх неділях та великих Святах (за I. 20 і VI. 90 Всел. Соб.). Бо „Воскресний день проводимо, як день ра-

дості, ради Воскреслого цього дня” (Правило Петра Олекс. 15).

7. Найважливіша частина Св. Літургії — це так званий Евхаристичний Канон. Починається він з виголошення Священика по „Вірую”: „Станьмо добре...” і закінчується Перетворенням Дарів на Тіло й Кров Христові, коли співається „Тобі співаємо”, перед виголосом: „Особливо за Пресвятую...”

Це найважливіший час у Св. Літургії, усі конче стоять і гаряче моляться у найбільшому скупченні своїх духових сил.

Колекту робити в цей час не можна.

VI

ЯК ЗАХОВУВАТИСЯ В БОЖОМУ ХРАМІ

1. В Св. Храмі треба заховуватися по-божно, бож тут Господь невидимо з нами. „Господь спасає впокорених духом” (Пс. 34:19). І треба перестати думати про земле, а тільки про небесне, — „До Неба маймо серця!” А Псалмопівець Давид навчає: „У Храмі Його, все належне Йому виголошує славу” (29:2).

2. Храму Божому належить найбільша пошана. Храм Божий Святий, тому в ньому забороняється їсти, бенкетувати, ложе стелити (74 Канон VI Вс. Собору). „Не робіть з Дому Отця Мого дому торгового” (Ів. 2:16) наказав Сам Спаситель наш.

Коли в Божому Храмі ще нема Богослужби, або вже по Богослужбі, то все ж таки треба заховуватися в ньому з повною побожністю та зо страхом. Говорити голосно в Храмі не прийнято.

3. Навіть у церковній ограді (біля церкви) треба завжди пам'ятати, що ми біля

Храму Божого. Те саме треба пам'ятати й на цвинтарі. 97 Канон VI-го Вселенського Собору 692 року наказує: „Тих, хто безрозсудно священні місця обертає на звичайні й недбало поводить біля них, і так і в них пробуває, наказуємо вигонити з тих місць”.

Так само треба чесно поводитися в тих залах, які часто будуються під Божим Храмом (салери). Треба ухилитися тут від надто голосних забав, щоб не порушити вищеподаного 97-го Канона VI Вселенського Собору. Про характер забав тут треба конче радитися зо своїм о. Настоятелем.

Курити в цих залах, а також і на цвинтарях, не прийнято.

4. Хто соромиться в Св. Храмі прилюдно виконувати приписи й обряди своєї Віри, той не християнин. Ісус Христос сказав: „Кожного, хто Мене визнає перед людьми, того перед Небесним Отцем Моїм визнаю й Я. Хто ж Мене відцурається перед людьми, того й Я відцураюся перед Небесним Отцем Моїм” (Матвія 10:32-33).

5. Світським чоловікам не належить входити до Св. Вівтаря без кінцевої потреби. Коли ж буде на те кінчна потреба, то входити до Св. Вівтаря зо страхом і побожністю. А проходячи поза Св. Престолом і Горнім Місцем, конче схилити голову й осінити себе Хресним Знаменням: проходим біля найсвятішого місця.

Стародавнє „Навчальне Повідомлення” наказує: „Нехай Священик навчить Пономаря, і всіх прислужників у Вівтарі, щоб вони ходили зо страхом, тремтінням і побожністю біля Престолу, а також і біля Жертівника, коли на ньому Божественні Тайни. І щоб вони чинили побожне поклоніння, коли проходять чи наближаються до них”.

Це „Навчальне Повідомлення” подає ще: „Тільки Священик, або Диякон чи Іподиякон можуть чистити та витирати Престола та Жертівника, — щоб не торкнулася освячених речей неосвячена рука”.

6. Прислужники, що допомагають Єпископу чи Священику, обов’язані поводитися в Святому Вівтарі з повним страхом і побожністю, пам’ятаючи, що тут Престол Господній і Св. Дари на ньому. Тому не дозволяється їм, як і кожному, ані голосне говорення, ані вільне заховання взагалі, не можна без кінцевої потреби ходити по Св. Вівтарі, не можна виглядати через бокові „дияконські” двері й т. ін.

І завжди пильнувати, щоб не приступити за близько до Царських Врат або до Св. Престолу.

Звичайно Св. Престола вбирає тільки сам Священик. А вразі потреби йому допомагають старші побожні братчики, під його доглядом.

Проходити між Царськими Вратами й Св. Престолом може тільки посвячена особа, — світська особа проходити тут не може. І тільки посвячена особа може торкатися до головних освячених речей на Престолі, — світська особа торкатися до них не може. Так само тільки посвячена особа може цілувати Св. Престола.

Стародавнє „Навчальне Повідомлення” наказує: „Неосвячена рука ніколи нехай не торкнеться цього (освячених Тайн і головних речей на Престолі) під загрозою смертельного гріху і під великою епітемією (церковною покутою), крім випадків великої якої потреби”.

І завжди з глибокою Вірою пам’ятаймо, що в Вівтарі, на Св. Престолі перебуває Господь і Бог наш Ісус Христос.

7. Четці, а також усі прислужники, виконуючи свої обов’язки, не можуть кланя-

тися народів (23 Канон Картагенського Собору 318 року).

8. Нікому, крім Єпископа, Священика й Диякона, не вільно входити в Царські Врата, — ними, в Св. Дарах, входить Сам Цар Слави, Христос.

9. „Не подобає жоні входити до Вівтаря”, наказує 44 Канон Лаодикійського Собору ще 364-го року по Христі. А Апостол Павло навчає: „Нехай у церкві мовчать жінки ваші, — непристойно бо в церкві жінкам говорити!” (1 Кор. 14:34-35).

Щоб жінка не входила до Св. Вівтаря — це Канон (Правило) Св. Отців, пильно виконуваний по всій Православній Вселенській Церкві.

10. Богослужби — це найвищі школи християнської православної науки. У нас, українців, Богослужби правляться нашою рідною живою мовою, а тому їхній зміст усім зрозумілий, і тому православна Богослужба навчає кожного Віри й чесного життя. Через це в Храмі Божому треба віддатися пильному слуханню й повному переживанню Богослуження всією своєю душею, всім своїм серцем, і всім своїм розумом.

Богослужби подають нам усе життя Господа нашого Ісуса Христа й усю християнську науку, тому треба пильно вслуховуватися в них, щоб їх повно розуміти, і щоб душею й серцем переживати власне те, що згадується.

10б. Прийшовши до Церкви, пильнуймо стати синами Божими, — усі ми тут рівні, усі ми тут однакові. Усі ми брати один одному, — виявляймо найбільшу любов один до одного, любов справді гарячу, справді братню!

І забуваймо в Церкві про все буденне, про все світове, — ми в Божому Домі, і думаймо тільки про Боже. Відкриймо сер-

ця своєї до Господа, нашого Отця, і не стидаймося навіть сліз, які тут ллються з самої душі нашої, як вислід нашого покаяння за всі вчинені прогріхи. Сльози перед Богом — то найцінніші сльози, і найбільше родючі, бо це сльози покаяння перед Господом.

У Храмі Божому нема бідних і багатих, нема освічених чи неосвічених, нема славних чи простих, — усі ми перед Богом однакові, і всі ми тут об'єдналися, як рівні члени Тіла Христового, віковічної Церкви Його.

Нема й не може бути в Церкві жодної партії. Переступивши порога Св. Храму, ти вже не партієць, — ти вірний слуга Божий, і тому думай тільки про Боже.

11. Найменші розмови чи шептання один з одним у Святому Храмі недопустимі, як недопустиме й невідповідне поводження: сміх, оглядання по сторонах, подавання знаків, ходіння по Храмі, передчасне виходження з церкви, і т. ін., — бож тут невидимо Сам Господь серед нас.

І завжди пам'ятайте, що в Храмі є діти, які від нас, старших, навчаються поводженню в Храмі Божому.

12. При всіх важливих частинах Богослужби й по всіх Виголошеннях Священика чи Єпикопа вірні побожно осінують себе Хресним Знаменням і чинять малий поклін. На Виголошення Єпископа чи Священика: „Мир всім!” уся Церква нахиляє голови; те саме на Виголошення: „Голови ваші схиліть перед Господом!” Цього часу вірні тільки стоять.

13. Коли Єпископ чи Священик благословляє (осінує) народ у Св. Храмі Хрестом, Євангелією, Іконою або Чашею, то на це усі хрестяться і схиляють голови, і конче всі стоять.

Коли ж Єпископ чи Священик благословляє народ руками чи свічками, або коли кадить народові, то всі нахилиють голову, але не хрестяться.

Коли в Святий Великодній тиждень Єпископ чи Священик кадить народові з Хрестом у руці й проказує: „Христос Воскрес!” то на це всі хрестяться й відповідають: „Воістину воскрес!”

14. Завдання Церкви — спасати й навчати людей, приводячи їх до Христа, християнізувати всіх. Для цього церковна проповідь, яку каже Єпископ чи Священик, має дуже велику вагу, — вона будує людину, будує її християнський світогляд, навчає Віри й чесного життя. Ось тому треба слухати кожну церковну проповідь з глибокою пильністю, і з неї навчатися. Виходити з Церкви під час проповіді, шептатися з сусідом і т. ін. не прийнято.

15. Виходити з Храму Божого до закінчення Богослужби не прийнято, — виходити можна тільки по закінченні Богослужби, як наказує 9 Апостольське Правило. Виходити треба в повній побожності, тихо, в порядку, не заважаючи один одному.

Благословення, яке дає Священик наприкінці Богослужби, це Освячення людини, а тому треба конче дочекатися його й смиренно прийняти його. Нехай ніхто не виходить із Церкви, не взявши останнього Благословення Священика, бо воно ж освячує нас!

Виходячи з Храму, треба конче перекреститися й вклонитися до Св. Престолу, чи до Св. Врат.

16. В Українській Церкві є стародавній звичай, щоб старші побожні особи, як чоловіки так і жінки, стояли під час Малого Входу та читання Євангелії та під час Великого Входу з великими запаленими т. зв. братськими свічками. Звичайно стають 3-6

чоловіків праворуч, і 3-6 жінок ліворуч, від Солеї й далі взад, обличчям одні до одних. Свічки тримаються в правій руці, або й обома руками, і визначають гарячу Віру й ревну Молитву до Господа всієї Громади вірних.

На Вечірні брати й сестри стають з запаленими свічками на Вечірньому Вході та під час Літії (під Свята), а на Утрені — під час Поліелею і читання Євангелії.

17. У Православній Церкві в Канаді, як і по інших Церквах, робляться збірки пожертв (колекта) під час Св. Літургії. Такі колекти не належить робити під час т. зв. „Евхаристичного Канону” (див. вище V. 7), бо це найсвятіша частина Св. Літургії, але зараз по „Достойно єсть”. Колектор тихо обходить всіх вірних, і кожному дякує за жертву вдячним нахиленням голови (малим поклоном). Уразі потреби колекту на Св. Храм може збирати і Священик.

Зібрані пожертви обраховуються по закінченні Літургії.

І треба завжди пам'ятати, що Церква наша живе тільки на пожертви своїх вірних. І коли хочемо, щоб Церква наша росла й цвіла, то треба бути щедрим у своїх жертвах на Церкву.

VII

ТАЇНСТВО ПОКАЯННЯ (СПОВІДЬ)

1. „Немає людини, щоб пожила й не згрішила”, навчає Св. Церква. І гріхів наших супроти Господа та провин супроти своїх ближніх стає так багато, що людина загинула б під тягарем їх, якби Господь наш Ісус Христос, як Добрий Отець наш, не встановив Св. Таїнства Покаяння чи

Сповіді, яким Він прощає нам усе, якщо ми щиро каємось перед Ним.

Тому Таїнство Покаяння очищує людину й відроджує її до нового життя.

Св. Сповідь обмиває нас від щоденних прогріхів, очищує нас від усякої скверни, здимає з нас тяжкого, а то й смертельного тягара наших прогріхів. Без Таїнства Сповіді людина обросла б скверною й заниділа б, як рослина без сонця.

Св. Сповідь пов'язана з Св. Причастям, одне доповнює друге, і вони ставлять нас на дорогу обоження, найвищої цілі людського життя.*

І як під гарячим сонцем виростають найкращі й найзапашніші квіти, так і від Св. Таїн Сповіді та Причастя виховуються найдосконаліші люди.

2. До Сповіді стають усі вірні по семи роках починаючи. У Православній Церкві прийнято, щоб вірні сповідалися й причащалися кілька разів до року, особливо під великі Свята, але не менше одного разу на рік, у Великий Піст. Цим ми наслідуємо перших християн, про яких Дії 2:46 розповідають, що „кожного дня однодушно вони пробували в Святині, і, ламаючи хліб по домах, Поживу приймали із радістю та в сердечній простоті”.

В Україні здавна зацпеився звичай, що молодий і молода конче сповідаються й причащаються перед Вінчанням, і цього звичаю ми держимось і тепер.

3. Духовенство сповідається у Вівтарі при Св. Престолі, а вірні сповідаються в церкві, з лівого боку, а в разі потреби — і з правого боку її.

4. Готуючись до С п о в і д і, конче треба помиритися зо всіма тими, хто має що

* Див. мою працю: „Обоження — ціль людського життя”, 1954 р.

на нас, конче треба перепросити кожного, кому ти кривду вчинив. Сповідь чи Покаяння очищує нас від гріхів і поєднує з Христом. Коли не встигнете зробити цього перед Сповіддю, конче зробіть це перед Св. Причастям.

Давні Св. Отці навчають: „Коли покривджений тобою знаходиться далеко від тебе, перепроси його в серці своїм і помолися за нього, щоб Бог і тобі простив”, „і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно” (Матвія 6:4).

Так само й ти прости кожному, хто тебе скривдив, і більше не згадуй їм цієї кривди. „Бо як людям ви простите прогріхи їхні, то простить і вам ваш Небесний Отець” (Матвія 6:14).

5. Сповідатись треба напередодні Св. Причастя, щоб мати час на глибше роздумування про свої вчинки. І тільки як виключення допускається Сповідь у день Св. Причастя.

6. Перед Сповіддю треба глибше обдумати все своє життя, глибше спинитися на головних своїх прогріхах, щоб знати, що оповідати Священику.

7. У Православній Вселенській Церкві таємну сповідь запроваджено з найдавнішого ще Апостольського часу. Остаточно ввів її ще Отець нашої Церкви, Св. Василій Великий (329-379), і наша Церква постійно держалася й держиться й тепер тільки її.

Загальну Сповідь Православна Церква не приймає. Вона тепер існує тільки в протестантів, і то не в усіх.

8. Бувши в Св. Храмі перед Сповіддю, роздумуй про своє життя, обдумай свої неналежні вчинки, бий себе в груди й смиренно проказуй: „Боже, будь милостивий до мене грішного!” (Лука 18:13).

9. Підходячи до Священика для Сповіді, треба покласти три земних поклони з Хресним Знаменням перед Св. Євангелією й Св. Хрестом, що лежать на Аналої чи на столику, й стати на коліна (або нахилившись), покласти на Св. Євангелію два пальці (як при присязі), й так чисто-сердечно й сміливо ісповідувати свої гріхи й провини. Оповідаючи про свої прогріхи, треба обличчям звертатися до Св. Хреста та до Св. Євангелії, а не до самого Священика, бо він тільки свідок вашої Сповіді перед Господом.

По Сповіді чинимо одного поясного поклону з Хресним Знаменням, і тихо, зо скрухою відходимо, проказуючи Молитву.

У Великому Київському Требнику 1646 р. Митрополита Петра Могили, на основі науки Св. Отців, про Сповідь навчається так: „Той, хто хоче сповідатися, цебто справді покаятися в гріхах своїх, перше добре себе підготовляє, бережно оглядає все своє сумління, згадує собі всі прогріхи й злі вчинки свої, що вчинив супроти Бога й ближнього свого, зворушує себе й сердечно боліє, що своїми гріхами й злими вчинками, і переступом Святих Божественних Заповідей Всемилистивого Бога, Создателя й Дорочинця свого прогнівив, і тим Благодать Його від себе прогнав. І сповідник зо страхом і трепетом підходить до Іерея, і стає, лицем до Сходу, опустивши очі, тричі вклоняється, і стає на коліна”.

10. Оповідаючи свої прогріхи на Сповіді Священикові, оповідаємо їх Самому Судді нашому Господеві, що невидимо знаходиться при нас і їх вислуховує. Священик тут тільки свідок нашого правдивого покаяння. Розповідати треба всі свої прогріхи, які страшні не були б вони, нічого не затаюючи, і коли ми правдиво й

широ каємось, Господь простить нам. Сам Ісус Христос заповів: „Коли людям ви простите прогріхи їхні, то простить і вам ваш Небесний Отець” (Матвія 6:14).

11. Господь, невидимо присутній при Тайні Покаяння, слухає нашу Сповідь, і устами Священика прощає нам прогріхи. Христос про це сказав Своїм Апостолам (а через них і Єпископам та Священикам): „Прийміть Духа Святого; кому ви гріхи простите — то простяться їм, а кому ви задержите — то задержаться” (Ів. 20:22-23).

Яку б епітемію (покуту за прогріхи) Священик не наклав на нас, треба її в повній покорі виконати.

12. У Православній Церкві прийнята тайна Сповіді. А Священик, який видасть кому тайну Сповіді, цебто розкаже, що чув від сповідника, був би тяжко покараний.

13. У Православній Церкві прийнято, щоб по Сповіді аж до Св. Причастя конче постити, — це піст для Господа. Цього посту не вимагається тільки від дітей та людей немічних.

Канон 50-ий Картагенського Собору 318-го року наказує „Святе Таїнство Причастя нехай виконується людьми, які не їли”.

14. По Сповіді треба вислухати або самому прочитати Молитви перед Св. Причастям. Див. їх у нашому Требнику (на ст. 63-67) або в Молитовнику.

VIII

СВ. ТАЇНСТВО ПРИЧАЩЕННЯ

1. Найбільше Таїнство, Таїнство з Таїнств, це Св. Причащення чи Св. Евхаристія. У цім великім Таїнстві кожна людина, очистившись від гріхів у Таїнстві Св. Покаяння, під видом хліба й вина, причащається Тіла й Крови Господа нашого Ісуса

Христа, а тим наближується до Господа й стає Його сином чи Його донькою.

Причащатися треба якнайчастіше, але не менше одного разу на рік, звичайно у Великий Піст, або й кожного Посту.

Отець IV століття Ігумен Аполлос навчає: „Хто ухиляється від Святого Причастя, той віддаляється від Бога”. Так навчає Православна Церква й тепер.

Через Святе Причастя всі християни єднаються в одне Тіло, — в Єдину, Святу, Соборну й Апостольську Церкву, Головою якої є Сам Основоположник Її, Ісус Христос.

Про Св. Причастя Христос заповів: „Хто Тіло Мое споживає та Кров Мою п'є, той в Мені пробуває, а Я в Ньому”. І ще: „Хто Тіло Мое споживає та Кров Мою п'є, той має вічне життя, — і того воскресну Я останнього дня” (Івана 6:56, 54).

І блаженний той, хто пам'ятає про це найбільше Таїнство, і частіше причащається!

2. Причасники (цебто ті, що мають причащатися) особливо пильно моляться й слухають ту Св. Літургію, за якою будуть причащатися.

3. Виголошення Диякона чи Священика: „Зо страхом Божим і Вірою приступіть!” — це виголос до причасників: треба готувати себе до Св. Причастя.

4. Молитву перед Св. Причастям: „Вірую, Господи, і ісповіду”, яку голосно читає Священик, стоячи в Царських Вратах, повторюють за ним про себе всі причасники.

5. Вислухавши цю Молитву, причасник кладе земного поклону, осіняючи себе Хресним Знаменням, і побожно виходить на Солею (підвищення).

6. Підходячи до Св. Чаші, складаємо навхрест свої руки на грудях, на знак нашого глибокого смирення. Хреститися й земні поклони класти знов перед самою Св. Чашею не прийнято, — бо вже перед тим це вчинили.

Канон 101 Шостого Вселенського Собору 692-го року наказує: „Хто хоче під час Літургії причаститися, нехай складе руки навхрест, і так нехай приступає до Причастя”.

Св. Причастя від початку нашої Православної Церкви приймається тільки стоячи, а не на колінах, від Священика, що стоїть у Царських Вратах або трохи перед ними.

7. Святителі VI-го Вселенського Собору 692-го року 101 Каноном постановили: „Людину, створену на Образ Божий, Божественний Апостол голосно називає Тілом Христовим і Храмом. Вона поставлена вище всякого живого творива, й спасенними стражданнями сподобилася небесного достоїнства. Хто їсть і п'є Христа, постійно перетворюється до вічного життя, душу й тіло освячуючи Причастям Божественної Благодаті. Тому той, хто хоче за Літургією причаститися Пречистого Тіла і через Причастя поєднатися з Христом, нехай приступає й приймає Причастя Благодаті”.

8. Ставши перед Св. Чашею, треба виразно назвати своє ім'я (бо його повторить Священик) і відкрити уста. Одержавши Св. Причастя, зараз же ковтаємо Його, пильнуючи, щоб нічого в роті не позосталося. І тихо трохи витягуємо губи, щоб Священнослужитель витер їх Платом. По цьому цілуємо долішній край Св. Чаші, як саме Ребро Христове (а руки Священика тут не цілуємо), і побожно відходимо, чинячи малий поклін з Хресним Знаменням.

Класти земний поклін по Св. Причасті не прийнято, бо через Нього ми вже стали сином Божим чи донькою Божою, поєднавшись з Христом.

9. По цьому причасник приймає Антidora (проскурку) і теплоту, запиваючи нею Св. Причастя. Коли Священик виголошує: „Завжди, нині і повсякчас . . .” причасники нахиляють свої голови під Св. Чашу стоячи, а не на колінах, бо через Св. Причастя ми вже стали синами Божими.

10. В українському Службнику 1647 р. встановлений порядок Св. Причастя описано так: „Як Диякон стане в Царських Вратах і виголосить: „Зо страхом Божим”, Священик бере від нього Св. Чашу, і, ставши сам посередині Царських Врат, обома руками побожно держить Божественну Чашу. А причасники підходять ближче, і ставши пристойно, проказують усі за Священиком: „Вірую, Господи й ісповідую . . .” По закінченні Молитви, підходять причасники один по одному з великою побожністю та страхом Божим, зо зворушенням, а коли можна, то й зо слізьми, і кожен з них вклоняється один раз до землі, а звівшись, складає руки навхрест на грудях. А клирики, що тримають великий Покрівець під Чашею, підкладають Покрівця під бороду причасникові, а той, відкривши свої уста пристойно (а коли має довгі вуса, нехай перше підкрутить їх, щоб жодним способом не вмочити в Божественній Крові), і дивлячись ввєрх, з Вірою й страхом приймає Божественні Тайни з рук ієрейських. По Причасті Священик витирає уста причасника Св. Покрівцем, а той цілує край Св. Чаші. І причасник з побожністю, низенько вклонившись, відходить, у душі своїй хвалячи й дякуючи Богові за таку велику Благодать, якої сподобився”.

Цей стародавній Церковний Устав ми виконуємо й тепер.

11. Діти до семи літ підходять до Св. Причастя без Сповіді, але всі старші конче по Сповіді.

12. Мати, що приносить дитину до Св. Причастя, держить її головкою вверх на правій руці поземо. До теплоти дитинку не підносять.

13. Коли причасники причащаються, всі вірні звичайно стоять.

14. По Св. Причасті належить конче вислухати чи самому прочитати собі вдячні Молитви по Св. Причасті. Див. ці Молитви в нашому Требнику на ст. 68-72.

15. Решту дня Причасник повинен проводити в радісній побожності та в лагідності. У православних з найдавнішого часу прийнято, щоб причасник по Св. Причасті того дня не плював.

16. По Св. Причасті причасники того дня не кладуть земних поклонів і не стають на коліна, бо стали синами Божими.

17. В Україні здавна прийнято, щоб у день Св. Причастя причасники вбиралися, як у найбільше Свято, бож ми стаємо цього дня синами Божими, через Св. Причастя ми поєднуємося з Самим Христом, а тому для кожного причасника день прийняття Св. Тайн — це день великодній, це наше особисте Свято над Святами.

І треба конечно сердечно привітати й поздоровити свого ближнього з великою й святою подією, — прийняттям Св. Тайн.

18. Приймавши Св. Причастя, пильнуймо далі жити чеснотно й побожно, як належить синам Божим. І не допускаймо, щоб душа наша черствіла в прогріхах, — пильнуймо частіше повторювати Св. Причастя, цебто, частіше єднатися з Богом.

ШАНУЙМО ДУХОВЕНСТВО, ЯК СВОЇХ ДУХОВНИХ ОТЦІВ

1. Коли Єпископ чи Священик, стрівшись з вірним у церкві чи й поза нею, благословляє рукою окремого вірного, треба в цей час схилити голову, але не хреститись, а хто хоче, то й поцілувати благословляючу правицю (не лівицю).

2. Благословення від Архiereя у православних береться так: вірний, підходячи до Архiereя, не хрестячись, складає перед себе долоні, права долоня наверх, і трохи нахилає голову. Архiereй, поблагословивши, кладе свою правицю на долоню вірного, а вірний нахилиється і цілує її.

3. У всьому світі з найдавнішого часу заведено 5. заповідь пошани до батька й матері: „Шануй батька свого і матір свою” (Вихід 20:12, Втор. 5:16), і такою пошаною в усіх народів прийнято цілування руки. Єпископ чи Священик — це отець наш духовний, отець нашої душі, а тому й їм належить ще більша пошана від духовних дітей їхніх. Ісус Христос наказав: „Хто слухає вас (Апостолів, а тим самим Єпископів і Священиків) — Мене слухає, хто ж погорджує вами — погорджує Мною — хто ж погорджує Мною — погорджує Тим, Хто послав Мене” (Лука 10:16).

І Апостол Павло наказав: „Священики, що добре пильнують, нехай будуть гідні подвійної чести” (1 Тим. 5:17), а також: „Слухайтеся ваших Наставників та коріться, — вони бо пильнують душ ваших, як ті, що мають здати справу” (Євр. 13:17).

Ось тому стародавні Апостольські Постанови (Кн. II, розділ 33) наказують завжди шанувати своїх духовних отців, „бо вони прийняли від Бога владу життя й

смерти, владу судити грішників і осуджувати їх, а хто кається, розрішати від гріхів і вертати до життя”.

Кожен Священик — це наш отець духовний, а ми його діти. Тому й звертаємося до Священика: Отче.

Така висока пошана духовним особам відома в Україні з найдавнішого часу, і віддавна стала щироукраїнським звичаєм. Отже, хто шанує Єпископа чи Священика, той виконує Божу Заповідь і стародавній наш український звичай.

Наш князь Володимир Мономах († 1125 р.) у своїй Науці дітям навчає: „Шануйте Єпископів, Священиків і Ігуменів, і з любов'ю приймайте від них Благословення!”

4. І треба ще додати, що належна пошана Духовенству сильно розбудовує Громаду, — вона сіє послух, а з того зростає згода, любов та братська пошана поміж усіма вірними.

5. Кожний Церковний Заряд, вирішуючи важливу справу, конче радиться про неї зо своїм Отцем Парохом, бо він найперше відповідає за стан дорученої йому Церкви.

Х

СЛОВО СВЯТОГО ОТЦЯ НАШОГО ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО ПРО ПОШАНУ ДУХОВЕНСТВА

Великий Отець і Учитель Церкви Христової IV віку, знаменитий проповідник свого часу, автор Св. Літургії, яку ми правимо й тепер, Патріярх Костянтинопільський Іван Золотоустий († 407 р.) багато працював для піднесення Церкви Божої. І він завжди навчав, щоб усі щиро почитали Христове Духовенство, — Єпископів, Священиків та Дияконів.

Подаємо тут його Слово про почитання Духовенства (вміщене під 10 березня):

„Ігнатій Богоносець наказує про Єпископів, кажучи: Уважайте на себе, щоб і Бог ваші душі прийняв і спас вас. Хто кориться Єпископам і Священикам, слугам Церкви, той і долю буде мати з ними в Бозі. Дух наказує мені, так промовляючи: Без Єпископа нічого не робить. І де буде Єпископ, там появиться багато доброго. А де назветься Христос, там збирається і Соборна Церква.

Не там, де захотять, пасуться стада овець, але там, де поставлять їх Пастирі. А остаток поза стадом і Пастирем порозхоплює звірина і пожере.

Для Господа це добре, щоб почитати Святителя, — хто почитає Святителя, того й Бог почитає. А робити що без Єпископа, — не добре це діло. Священиків треба слухати, як Апостолів Христових. Треба шанувати й Дияконів, цебто служителів Таїнств Христових, бо вони служать Божим Церквам.

Тому почитайте служителя Церкви як батька, а Єпископа — як Самого Христа, а Священиків — як союзників Апостолів, бо без них Церква не освячується.

Хто береже Закона, той слухається оцього слова: Усе, що скаже тобі Священик, зроби, не відхиляючись від сказаного ані вліво, ані вправо. Та людина, що зневажить Священика, і не послухається його, заслуговує на осудження.

Говорить Пророк Малахія: Бережи сказані священичі слова, шукай від уст його розуму й закону, бо він вісник Бога Вседержителя, і він у світі виправляє і багатьох відвертає від неправди.

І інший говорить: Усією душею своєю почитай Господа, і Священикам Його честь віддавай. І всією силою своєю люби свого

Сотворителя, а слуг Його не покидай. Бійся Бога, і Священника почитай.

А Павло до Тимофія пише так: „Священники, які добре пильнують, заслуговують подвійної чести”.

І знову говорить Закон: Священники освячені Господом Богом, і вони приносять за тебе нашому Богові жертви й дари, і вони освячені.

І знову каже Господь до Аарона: Говори до слуг Моїх у Храмі Завіту, і вони приймуть гріхи своїх людей. І Ісаїя каже: Ви, Священники, називаєтеся слугами Божими. І Єремія говорить: Звеличу й напою душу Священника.

Тож благаємо вас, браття, — знайте Працівників ваших і любіть їх. Добре, улюблені мої, щоб ви почитали Священників, як друзів Божих, яких вибрав і прославив Господь.

Ніде в Писанні не сказано, ані тепер, ані давніше, щоб противитися Священникові, бо хто противиться, той осуджений буде. Бо написано: Старшому між людьми своїми не говорити зла.

І Господь, Великий Начальник над Священниками, каже: „Хто вас приймає, — приймає Мене, хто ж приймає Мене — приймає Того, Хто послав Мене. Хто приймає Пророка, як Пророка, той дістане за плату пророчу, хто ж приймає Праведника, як Праведника, той дістане за плату праведничу”.

Богові нашому слава нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь”.

XI

ВЕЛИКЕ ЗНАЧЕННЯ ЦЕРКВИ

Церква — це наша Рідна Мати, яка завжди по-матірньому потішить і розрадить

нас, своїх рідних дітей. Тільки не стидаймося відкрито понести до неї всі наші печалі, всі наші недостачі. Не стидаймося сліз у Церкві, коли треба ними змити гріховну заскорузлість нашої душі. І стане так ясно по цьому, і стане так легко нам на душі, — Церква дала нам правдиву розраду!

Церква — це наша досмертна Божа школа, яку проходимо ми всі. Церква навчає нас чесного життя, яке одне провадить до правдивого щастя на цій землі, і до вічного спасіння у віці наступному.

Церква кожного свого вірного перетворює в повновартісну людину. Більше того, — вона перетворює нас на синів Божих, цебто робить з людини найвище створіння, Образом і Подобою близьке до свого Сотворителя.

Правда людська мінлива й непостійна. І тільки Церква навчає нас Правди Божої, — вічної й незмінної.

Без сонця й повітря не виросте рослина, а без Церкви не виросте правдива людина. Тому Церква для людини — животворяще сонце, що виплекує з людини чесного сина Божого.

Церква — віковична, і ніколи не спинить своєї Богом даної праці. Доки існуватиме світ, доти існуватиме й Церква Божя, і буде вічно навчати людей про найвищу чесноту, і буде вічно кликати їх до Правди Божої, — до обоження, як нашої цілі життя на цьому світі.

Церква — це наша й національна школа, яка навчає нас бути правдивими синами свого народу. Бо кожен вірний мусить правдиво знати й належно виконувати і все своє рідне, а цього найбільше навчить тільки рідна Церква.

І тому безмежно велике значення Церкви на чужині, коли ми живемо серед чужинців.

жого народу, — вона береже нас від вина-
родовлення, надає нам почуття гідности,
вона навчає нас бути правдивими громадя-
нами своєї держави і вірними синами сво-
єї нації.

Отже, — у Церкві наше спасіння, у
Церкві наша сила, у Церкві наше щастя!

Будуть минати віки, і будуть минатися
всякі політичні організації та партії. А
Церква Божа позостанеться вічною, —
учителькою Вічної Божої Правди та по-
радницею кожному.

Ось через усе це кожен батько й кожна
мати мають найперше і великий обов'язок
свого життя, — навчити й привчити своїх
дітей вчащати до Церкви. Чого навчимо
своїх дітей ще замолоду найперше ми са-
мі, те й понесуть вони в життя. І це той
наш обов'язок, за який будемо відповіда-
ти перед Самим Господом Богом, і завжди
відповідаємо перед своїм сумлінням.

І кожен батько чи мати, навчаючи дітей
своїх ходити до Церкви, вже тим самим
дає їм найпотрібнішу освіту і робить із
них повновартісних людей.

І велика честь тим батькам, які вихову-
ють свою родину на родину церковну! Ді-
ти, ставши дорослими, сторицею відпла-
тять за це своїм дбайливим батькам!

І кожен з нас повинен добре пам'ятати:
занадто багато українців до Церкви не хо-
дять, забагато належать до різних, сектант-
ських угруповань. Це обов'язок нас усіх,
— вияснювати правдиву путь своїм ближ-
нім, і вести їх до Православної Церкви, бо
тільки в ній вони знайдуть і правдиве спа-
сіння, і правдиву національну свідомість.

ХІІ

ЗАКІНЧЕННЯ

ДО ВСІХ БАТЬКІВ І МАТЕРІВ

Благословляю всім батькам та всім матерям голосно перечитати цю мою науку, як поводитися в Божому Храмі, своїм дітям. А вчителі по Рідних та Недільних Школах нехай докладно вияснять цю науку своїм учням на викладах Релігії.

І як добре, і як корисно буде, коли кожен батько чи мати за вільного часу, особливо в неділю, перечитає цю науку своїм дітям, — бож то батько та мати найперші вчителі своїх дітей. І вони перші обов'язані навчити своїх дітей, як належить поводитися в Божому Храмі, навчити на практиці, завжди водячи дітей до Церкви на Богослужби.

Уся ця наука, що коротенько подана тут, сильно потрібна для добра нашого християнського збудування та для нашого духового зросту, — „і нехай Його Слава всю землю наповнить!” (Пс. 72:19), — щоб кожному знати, „як треба поводитися в Божому Домі, що ним є Церква Бога Живого, стовп і підвалина Істини” (1 Тим. 3:15).

І завжди пам'ятаймо, що родина найперше навчає своїх дітей чесного православного життя. І як родина виховає свою дитину, такою вона й позостанеться на все своє життя. І це найперше мати мусить зайнятися релігійним вихованням своєї дитини, — навчити її бодай найголовнішого з Віри своєї, навчити її молитов і привчити до них, навчити й привчити ходити до Церкви.

А окрім цього, дорогі батьки та матері, — говоріть у хаті зо своїми дітьми тільки

своєю рідною українською мовою. Це ваш святий обов'язок навчити дітей своєї української мови, обов'язок конечний і невідмінний. Як найперше сама родина не навчить своїх дітей української мови, то ніхто інший цього не навчить, — це треба завжди пам'ятати!

А значення української мови для українського народу — величезне. Мова — то серце народу: гине мова — гине й народ. Хто цурається української мови, той у саме серце ранив український народ!

І коли всі українці будуть правдивими вірними синами своєї Православної Церкви, і крім того будуть національно свідомими українцями, то український народ буде святий у свого Господа Бога, і буде поважаний та сильний серед інших народів.

І тоді „будуть милості Великого Бога і Спаса нашого Ісуса Христа зо всіма вами!”